

**СПЕЦИФІКА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ АНЕКДОТІВ ПРО МОСКАЛІВ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
(НА МАТЕРІАЛІ УСНИХ ОПОВІДЕЙ ТА ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛІВ)**

**SPECIFICITY OF MODERN UKRAINIAN ANECDOTES ABOUT MOSKALS UNDER
THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR
(BASED ON ORAL STORIES AND TELEGRAM CHANNELS)**

Тендітна Н.М.,

orcid.org/0000-0002-2001-5379

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та літератури

Донбаського державного педагогічного університету

Кочукова Н.І.,

orcid.org/0000-0001-8953-0072

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри журналістики та мовної комунікації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Невеликий, але влучний та дотепний обсяг інформації, швидка реакція на найголовніші події в країні та світі, адаптація до нинішніх екстремальних умов, долучення друкованої преси та мережі Internet до розповсюдження новотворів, зробили анекдот одним із популярних жанрів сьогодення.

Проте сучасний анекдот в умовах війни втрачає більшість притаманних йому рис. Окрім основного, сатирично-розважального характеру, він набуває абсурдності та карикатурності, відкритої ненависті та зневаги і з обов'язковим хепі-ендом для українця. Коли мова йде про теперішній анекдот про москалів, то він позбувається і коректності та етичності. Телеграм-канали пропонують читачам і твори з нецензурною лексикою, моделюючи загальнонаціональний спротив на події, які відбуваються.

На стандартних побутових ситуаціях максимально розкриваються типові риси представників російського народу у протиставленні з самотніми українськими поглядами та традиціями. Осуду, висміюванню та пародіюванню підлягають всі рівні життя росіян: мова, культура, традиції, щоденний побут, кулінарні уподобання, відкриваючи ментальні стереотипи національної свідомості. А анекдотичні ситуації постають відгуком, протидією на агресію, перевіркою на відповідність «Свій – Чужий».

Мова сьогочасного анекдоту потребує використання спеціальної лексичної інтерпретації неологізмів, аббревіатур, власних назв, нецензурної лексики, евфемізмів, фразеологізмів. А варіативність сучасного анекдоту розглядається не як плагіат, а як індивідуально-оцінювальне ставлення оповідача до висвітлюваних ним подій, його менталітет, симпатії та антипатії.

Зберігаючи ознаки фольклорних творів, зразки народної творчості періоду війни компактно відображають основні моменти боротьби та протистояння українського народу з окупантами, перетворюючись на цінне історичне джерело, не зважаючи на анонімність створення.

Ключові слова: анекдот, образ, москаль, сатира, спротив, смерть, перевірка, телеграм-канали.

A small but apt and witty amount of information, a quick reaction to the most important events in the country and the world, adaptation to current extreme conditions, the inclusion of the printed press, and the Internet to the spread of new works, have made the anecdote one of the popular genres of today.

However, a contemporary anecdote in wartime loses most of its inherent features. In addition to its main, satirical, and entertaining nature, it acquires absurdity and caricature, open hatred and contempt, and a mandatory happy ending for a Ukrainian. When it comes to the current anecdote about moscals, it loses both correctness and ethics. Telegram channels offer readers works with obscene language, simulating nationwide resistance to the events that are taking place.

In standard everyday situations, the typical features of representatives of the Russian people are maximally revealed in contrast to distinctive Ukrainian new points of views and traditions. All aspects of Russian life are subject to condemnation, ridicule, and parody: language, culture, traditions, daily life, culinary preferences, revealing mental stereotypes of national consciousness. And anecdotal situations become a response, a counteraction to aggression, a test of the correspondence between «Friends and Strangers».

The language of a contemporary anecdote requires the use of special lexical interpretation of neologisms, abbreviations, proper names, obscene language, euphemisms, and phraseological units. And the variability of a contemporary anecdote is viewed not as plagiarism, but as the narrator's individual evaluative attitude to the events he/she covers, his/her mentality, likes, and dislikes.

Retaining the features of folklore works, examples of folk art during the war period compactly reflect the main moments of the struggle and confrontation of the Ukrainian people with the occupiers, turning into a valuable historical source, despite the anonymity of creation.

Key words: anecdote, image, moscal, satire, resistance, death, verification, telegram channels.

Постановка проблеми. Багато митців, зокрема Т. Шевченко та Леся Українка, мріяли поставити слово «на сторожі» українського народу, перетворити його на «твердую крицю». В умовах російсько-української війни цей задум отримав реальне втілення. Про це свідчить, наприклад, поява численних фольклорних новотворів. Так, одним із найпопулярніших і найактуальніших видів на сьогодні залишається анекдот. І хоча основна мета функціонування анекдотів полягає у тому, щоб розвеселити та розважити слухача, знайти нестандартне рішення на існуючу проблему, під час військового протистояння він набуває нових специфічних рис.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фольклорні новотвори періоду російської агресії активно досліджуються. Особливості анекдоту як жанру розглядають у своїх працях С. Бассай, І. Кіманович, Л. Корнєва, О. Руда, В. Бережний, А. Губанська та В. Даниленко. Анекдоти воєнного часу вивчають О. Кузьменко, О. Офіцинський, Н. Сенчило-Татліліоглу. Про мовні особливості анекдотів пишуть Д. Івашенюк, Р. Сердега, І. Грищенко. Сучасний український анекдот про москалів у колі зору Н. Мельник.

Постановка завдання. На матеріалі сучасних анекдотів узагальнено специфіку відтворення та виявлення образу москаля, зважаючи на усне та писемне побутування жанру.

Виклад основного матеріалу. Анекдот визначають як коротке жартівливе (здебільшого вигадане) оповідання про яку-небудь смішну подію [1]. Але анекдоти, які з'являються останнім часом, фіксують перетворення навіть трагічних моментів на жарт. І. Кімакович зазначає, що розважальні функції фольклорного анекдоту в процесі офіційної комунікації експлуатуються найбільшою мірою телебаченням... знаходять собі місце і на шпальтах газет, і на сторінках журналів. А в сучасних умовах він знайшов «Інтернет» – новий вулик, у якому можна роїтися [9]. Проте, на її думку, культурно-історична функція анекдоту сьогодні переосмислюється. І особливо це виявляється в інтернетівських збірниках анекдотів фольклорного походження [9]. Саме така публічність та доступність дозволяє йому стати виразником концепції сучасного українського суспільства по відношенню до «братнього» народу.

В. Бережний, підсумовуючи дослідження функціонування анекдотів в інтернет-просторах, виділяє такі особливості, як оперативність, розширення аудиторії, зняття моральних обмежень, зміна форм трансмісії (можливість збереження для себе, відправки знайомим), трансформація

взаємодії між адресантом і адресатом (перший не прагне до збігу фонових знань і системи оцінок зі співрозмовником, а другий вільний самостійно вибирати цікаві для нього тексти), поєднання рис письмової та усної мови, об'єднання графічних і медіа засобів передачі інформації [4, с. 186]. Телеграм-канали дозволяють прослідкувати реакції на той чи інший анекдот, визначити популярність теми, героя, поділитися не тільки своєю думкою, але й поширити його на своїй сторінці, згруповуючи навколо себе однодумців.

Попри письмову фіксацію, висвітлення їх у ЗМІ, анекдоти не втрачають варіативності. Вона, на думку Л. Корнєвої, або пов'язана з особливостями усної передачі змісту, або є наслідком зумисної імпровізації – оповідач покращує анекдот на власний смак чи пристосовує його до актуальної ситуації [10, с. 56]. Таким є, наприклад, анекдот про ностальгуючий для москаля образ берези: «Лісник сказав своїм підлеглим спилати весь березовий гай, а одну берізку залишити. Його питають: «Навіщо пилати?». Бо росіянин прийде і скаже «родіна». А навіщо одну залишити? Щоб було на чому «от тоски» повіситись» [19]; «Україна. Село. Сусід до сусіда через пліт заглядає: «Куме, а нащо таку гарну, молоду берізку рубаєш?». Та розумієш, куме, йшов повз мою хату москаль, сперся на мій пліт, паскуда, і каже: «Єх, бір'юска, дом родной...». Я тобі (рубає), москаliku (рубає), дам дом родной! [19].

В. Бережний звертає увагу і на появу в Інтернеті анекдотів, розрахованих на письмове функціонування, тобто комічний ефект в яких створюється, зокрема, за допомогою комбінацій малих і великих літер [4, с. 186]. Наприклад: «Львів. Міліція. Допитують москаля: Фамілія? Чья? Ім'я? Чьйо? Так, ЧЬЯ ЧЬЙО, китаєць, чи що?» [19].

Натомість телеграм-канали втрачають такі ознаки анекдоту як мовленнєвого жанру: театральність виконання, використання невербальних засобів спілкування, оприлюднення прихованого змісту, блискавичну реакцію на емоції слухача та сумісне переживання з ним «естетичної» насолоди від оповіді.

О. Кузьменко вважає, що український кордоцентризм, про який сьогодні часто говорять у мас-медіа, проявляється саме в тому, наскільки ми відновлюємо у собі потяг до фольклору. Бо він не є чимось нижчевартісним, архаїчним та віджилим. Адже у наш час змінюється розуміння головних ознак фольклору. Ми вже сприймаємо його не тільки як вид мистецтва, красного слова чи «усну словесність» [11]. І. Грищенко також відзначає, що фольклор уже не сприймається лише

як пам'ятка старовини, яка має лише естетичну функцію. Фольклор є актуальним відгуком на події сучасності, презентує реальне бачення суспільно-політичної ситуації» [6]. Хоча Н. Мельник цитує Ж. Денисюк вказує, що «Сучасний пост-фольклор, змінивши традиційні принципи свого творення й трансмісії, вже не належить у повній мірі до культурних зразків фольклору в класичному розумінні... Постфольклорні твори, створюючись у комунікативному середовищі засобами медіа-комунікації здатні органічно відображувати мозаїчну соціокультурну реальність, в тому числі, певні ідеї, цінності й ідеали – аксіосферу культури, виступаючи своєрідним стабілізуючим началом в осмисленні соціокультурних реалій» [12, с. 124].

І хоча тематика анекдотів доволі різноманітна, останнім часом найбільше розповідають українці анекдотів про москалів, що обумовлено реаліями сьогодення. Висміюється їхня надмірна пристрасть до алкоголю, недалекоглядність, жажливі побутові умови проживання, лінощі, ставлення до сім'ї, дітей... Н. Мельник цитує таке визначення москаля: «Москаль» – це не житель Росії. Це та падлюка, яка живе на Україні в якій все не подобається: ні їжа, ні мова, ні наші вродливі жінки. Але ж і до Росії ця тварюка їхати не хоче!» [13, с. 156]. Та розрізняє два образи москалів: москаль-солдат та москаль-росіянин. Сьогодні до цих типажів варто додати і образ москаля – орка-загарбника.

Часто анекдоти про «москалів» дуже злі й навіть жорстокі, їх можна віднести до «чорного» гумору [10, с. 60]. Елементи чорного гумору стають базовою основою для функціонування та популяризації анекдотів про них: «А де наші вушка? А ось. А де наші очі? А ось. А де наші ручки?... Рядовий Петренко, відставити цей дитячий садок. Зібрав орка в мішок і неси до рефрежератора» [19].

Смерть окупантів розглядається як закономірний фінал. Сцени гвалту та насильства повертаються ніби бумеранг. Тому неочікувано швидка розв'язка стає передбачуваною і наперед спланованою, але зовсім не впливає на сміховий компонент: «Вийшов кум з хати, потягнувся, позіхнув. Чує на сусідній горі, у кума в хаті хтось верещить... Куме, хто там у тебе верещить? Москаля спіймали, вбивати будемо! То я прийду допоможу, щоб швидше було! Приходь, але швидше не треба! Хіба ж ми стаханівці?» [19].

І якщо раніше Л. Корнева наголошувала на тому, що подібна неприязнь до представників російського народу, висловлена в анекдотах, не викликала війни, а була лише чудовим засо-

бом зняття внутрішньої напруги [10, с. 60]. То в сучасних умовах такі анекдоти стають «словесною» зброєю проти окупантів. Адже у більшості анекдотів москаль вже приречений до страти. О. Кузьменко вказує, що у фольклорних новотворах сьогодення ми часто називаємо їх не «росіяни», а більш відповідно до емоцій, які переповнюють. Типові номени «орки», «русня», але частіше давнє «москаль». І саме на цю лексему працюють смисли минулого, особливо побутових анекдотів, казок про москалів. Дослідниця вказує на культурні етностереотипи, які формують суспільні візії, візіалізуючи образи окупантів [11]. І. Грищенко вказує і на розширення етнімічного ряду на позначення росіянина. Окрім давніх та загальноновживаних «кацап» і «москаль» додаються «вата», «ватник» [5].

В анекдотах зазначеної тематики йде чітке розмежування традицій та побуту двох народів. Першість маємо стосовно кулінарних уподобань: «Летить вуйко в літаку і їсть сало, підходить до нього москаль: «А што ето ви єдіте»? Це сало, але ви його їсти не будете. Пачему? Бо я не дам!» [19].

Важливою складовою сучасного анекдоту в умовах російської агресії стає мовний підтекст. Без мовленнєвої характеристики персонажів анекдот позбувається комічного ефекту. Саме володіння українською мовою стає ідентифікатором на розрізнення понять «Свій» – «Чужий». І. Грищенко вважає, що через відторгнення Чужого, його висміювання, формується ідентичність однодумців: згуртування відбувається через конструювання образу ворога [5]. Тому достатньо навіть одного слова, щоб «чужинець» отримав смертний вирок: «Йде війна ... перестрілка. З одного боку українці, з іншого – москалі ... Раптом з української сторони доноситься: «Ванька!». З іншого боку висовується мужик: «Что?». Постріл, труп ... Знову з української сторони: «Василий!» – «Что?»... постріл, труп ... Раптом – з протилежної сторони доноситься – «Микола!»... – І тиша ... З української сторони – «Хто кричав Микола?». З протилежної – «Я!»... постріл, труп ...» [2].

На думку О. Рудої, на сучасному етапі максимально обігрується і думка, активно продукована в СРСР, про спорідненість російської та української мов, викликаючи насамперед глузування з лексики [16]. «Что у вас хохлов язык такой глупый? «Незабаром»... это «возле бара», или где?!». Ой, а у вас, кацапів, краще? Оце «Сравні».. чи то срав... чи ні?!» [19]. Дослідниця констатує також, що в умовах сьогодення мовне етномаркування отримує ще вагомішого значення, оста-

точно руйнуючи комплекс етноменшовартості українців [16].

Р. Офіцинський пише про те, що від 24 лютого 2022 року і донині в Україні масово розповсюдилася низка фольклорних сюжетів із воєнної тематики, які мають реальну документальну основу. У них відображено героїзм українських воїнів і цивільних мешканців, які обороняли рідну землю від російського ворога [15, с. 392]. Хто не знає анекдотів про Чорнобаївку, «Байрактари» і «Джавеліни»: «От вам хлопці соляра рівно до Чорнобаївки. А далі як? А далі і не треба...» [19].

Л. Корнева специфічною рисою анекдоту називає поєднання дійсності з вимислом. Дійовими особами в неможливій або маловірогідній в дійсності ситуації, вона вказує літературних чи кінематографічних героїв [10, с. 56]. Н. Сенчило-Татліліоглу говорить про появу на сучасному етапі і персонафікованих анекдотів про відомих українських воєначальників. Це, зокрема серія анекдотів про Валерія Залужного: «В Україні підтримка Залужного – 102%. – Звідки взялися 2%? – полонені» [17, с. 103]. Одночасно з цим, як зазначає Р. Офіцинський, через такий дійовий персонаж, як символічний збірний образ, узагальнено наголошується на мужності, стійкості, витривалості, самопожертві бійців усіх сил оборони України, зосібна Збройних сил. Таким чином уже саме прізвище в народній традиції перетворюється в загальну назву нескореного захисника своєї держави [15, с. 392]. Для порівняння наводимо анекдот про президента росії Путіна: «В московії випустили марку з портретом Путіна. Але ніхто так і не зміг її приклеїти ... 14% плювали не на той бік, 86% лизали не з того боку [19]. Паралельними варіантами прізвищ російського президента в анекдотах є пуйло і путлер. Зневажлива форма утворення цих назв влучно висловлює ставлення автора до дійового персонажа.

Обов'язковою складовою завершення анекдоту є сміхова реакція на нього слухачів. За дослідженнями Н. Сенчило-Татліліоглу переважна кількість анекдотів на сьогодні є сатиричного спрямування, в яких висміюються окупанти: «Орки, як депозит, чим більше покласти, тим спокійніше майбутнє» або «Снайпер Роман, поставивши в сірій зоні унітаз як приманку, за день вполював сімнадцять орків» [17, с. 103].

Н. Мельник підкреслює, що в сучасному суспільстві побутує образ москаля як маркованого традиційно негативно. Це як своєрідний «збірний» образ, сформований впродовж як у XIX–XX ст., так і новітні зразки: образ москаля-солдата, що втратив моральні орієнтири під час служби у війську Російської імперії, образ москаля-загарбника – вояка червоної армії, зомбованого радянською ідеологією, цинічного і жорстокого, що топчеться по західноукраїнських землях та образ сучасного москаля-орка [12, с. 242]. При цьому цей узагальнений образ, не зважаючи на більш ніж столітню різницю у часі, сприймається як сучасний: «Криївка УПА. Старшина, перекладач і полонений «стрибок». Спитай москаля, де розташована їхня частина. Руководитель спрашивает, где расположена ваша часть. Я не скажу! Москаль відповів, що не скаже. То скажи, що зараз ми його катуватимемо. Руководитель говорить, що сейчас тебя будут питать. Я все равно не скажу! Москаль каже, что все одно молчатиме. То клич хлопців із жаровенькою й цвяшками. А что это они внесли? Это жаровня. Сейчас в ней раскалят гвозди и загонят их тебе под ногти. Нет, нет! Скажіте вашему начальнику, што я все расскажу! Що там москаль белькоче? Каже, что москалі тортур не боятся» [19].

Актуальним залишається і образ москаля, описаний ще С. Руданським у співомовці «Вареники»: «Московский солдат любил вареники, а как назвати не знав. Приходить він у одну хату на постій. Просить господарку вареників, показує як ліпити, варити, а назвати не може. Господарка не зрозуміла. А коли всі сіли обідати, поставила макітру вареників на стіл. А солдат питає: «А як же називається?». А господарка каже: «Та жри вже мовчки, москалю!». А солдат: «Аа, жримочки, жримочки! Ну тепер буду знати» [19].

Висновки. Український фольклор воєнного часу створюється для підняття бойового й морального духу українського народу. Проте незважаючи на те, що його основне функціональне призначення – знеособлення образу москаля, перемога над окупантом, він підкреслює й чимало ідентичних рис саме українців. У текстах анекдотів спостерігаємо протиставлення «українське – російське» майже в усіх сферах буття.

Завдяки своїй мобільності, анекдот майже блискавично реагує на події протистояння, і буквально за години мультимедійний простір рясніє «сатиричними відповідями» загарбникам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анекдот. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%92%D1%96%D0%BD> (дата звернення: 23.05.2025).
2. Анекдоти про москалів. URL: <https://www.ukr-anecdot.org/anecdot/v/view/532/> (дата звернення: 23.05.2025).
3. Бассай С. М. Анекдот як мовленнєвий жанр. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. V. С. 6–17.
4. Бережний В. А. Анекдот у сучасному гуманітарному дискурсі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Філологічні науки. 2016. Вип. 9. С. 183–193.
5. Грищенко І. В. Етномова як маркер Чужого у народній прозі України. URL: <http://www.sworld.education/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archivesof-individual-conferences/march-2015> (дата звернення: 24.05.2025).
6. Грищенко І. Фольклоризація сучасної міжетнічної взаємодії. URL: <https://www.researchgate.net/publication/330162833> (дата звернення: 23.05. 2025).
7. Гурбанська А., В. Даниленко. Постколоніальний погляд на українські анекдоти. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантук, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 44. Т. 2. С. 94–100.
8. Івашенюк Д. М. До питання про мовні засоби сміхотворення в текстах українських анекдотів. *Лінгвістичні дослідження*: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2017. Вип. 45. С. 123–127.
9. Кімакович І. І. Фольклорний анекдот як жанр. URL: <https://surl.li/qlcwgw> (дата звернення: 23.05. 2025).
10. Корнева Л. Про деякі типологічні риси українського анекдоту. *Філологічні науки*. 2009. Вип. 1. С. 55–61.
11. Кузьменко О. Український воєнний фольклор. *Zaxid.Net*, 19 лютого 2023. URL: https://zaxid.net/ukrayinskiy_voennyiy_folklor_n1558254 (дата звернення: 22.05.2025).
12. Мельник Н. Г. Образ москаля в українському народному анекдоті ХХ століття: соціальні та національні маркери. *Scientific papers of Kamianets-podilsky Ivan Ohienko national university : philological sciences*. 2017. Issue 44. S. 240–244.
13. Мельник Н. Г. Сучасний український анекдот про москалів: динаміка традиції. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2017. Кривий Ріг. Вип. 10. С. 153–164.
14. Мельник Н. Сучасні народні твори про москалів: між фольклорною та постфольклорною свідомістю. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2021. Вип. 15. С. 119–132.
15. Офіцинський Р. Воєнний фольклор сучасної України. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ*. XIII Міжнар. наук. Інтернет-конф. з україністики. München 03–06. November 2022. С. 391–399.
16. Руда О. Анекдот як дзеркало російсько-української міжкультурної взаємодії. URL: <http://kulturamovu.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine64-11.pdf> (дата звернення: 23.05.2025).
17. Сенчило-Татліліоґлу Н. Новотвори воєнної тематики в українському фольклорі. *Світові виміри освітніх тенденцій*. Збірник наукових праць. 2024. Київ. С. 100–106.
18. Сердега Р. Л. Лексикографічна інтерпретація українського фольклору спротиву (на матеріалі анекдотів 2022–2023 рр.). *Науковий вісник Харківського державного університету*. Серія: Германська та міжкультурна комунікація. 2023. Вип. 1. С. 176–179.
19. Українські анекдоти. URL: https://t.me/anekdott_ua/11620 (дата звернення: 23.05. 2025).